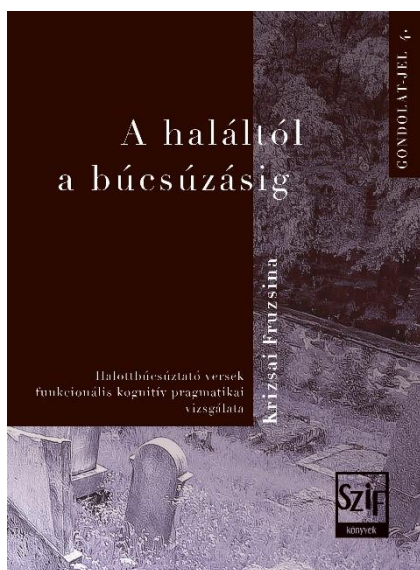

KRIZSAI FRUzsINA

A haláltól a búcsúzásig - Halottbúcsúztató versek funkcionális kognitív pragmatikai vizsgálata

Szépirodalmi Figyelő Alapítvány Budapest, 2021.

218 oldal

Krizsai Fruzsina doktori disszertációjának könyvként kiadott változata kivételes és figyelemre méltó perspektíváját nyújtja a halálhoz való emberi viszonyulás elemzésének. A verses halotti búcsúztatók speciális nyelvészeti és folklorisztikai műfaji jellegzetességeinek vizsgálata betekintést enged a diskurzusok résztvevőinek egymáshoz és a halál eseményéhez való viszonyulásába, rávilágítva arra a szociális és történeti kontextusra is, amelyben a búcsúztató versek keletkeztek. A feldolgozott források a 19. század közepétől a 20. század utolsó évtizedéig ívelő spektrumban három - egymástól földrajzilag és nyelvjárás szerint is jól

elkülönülő kéziratos néprajzi gyűjtésben fennmaradt - korpusból származnak: Dél-Gömörből, a Tolna megyei Felsőnyékről, valamint a Csongrád megyei Csanytelekről, nyolc kántor tollából. A végleges adatbázisba 90, életkori csoportok alapján kiválogatott halottbúcsúztató vers került.

Az életkori megoszlás a gyermek, fiatal/középkorú és idős kategóriákat jelenti, annak függvényében, hogy a halottbúcsúztató kinek a halálára íródott. (58-61. o)

A könyv felépítése lehetőséget ad az elsősorban kvalitatív szempontú, ám kvantitatív részeket is magában foglaló elemzés szisztematikus követésére. A fejezetek végigviszik az olvasót a releváns lingvisztikai területeken és definíciókon, segítve az értő olvasást a laikus érdeklődő számára is. A *Bevezetés*-t követő *Elméleti háttér* (2. fejezet) részletesen taglalja a műfaj, a személyiségjelölés, a területi nyelvváltozat, valamint a stílus releváns jellemzőit, míg az *Anyag és módszerek* című 3. fejezet megismerteti a tanulmányozott szövegek

feldolgozásának munkamódszereit és eszközeit. A legizgalmasabb rész kétségkívül a 4., *Elemzések* fejezet, amely a személy-, a tér- és helyjelölés, az időviszonyok, továbbá a stílusbeli, szociokulturális tényezőket is magában foglaló változatosság mentén vizsgálja a korpuszba beválogatott verseket, idézetekkel illusztrálva a nyelvtani jellegzetességeket.

Az alábbiakban szubjektív szempontok alapján szeretnék kiemelni olyan elemeket a kötet különböző fejezeteiből, amelyek a nyelvészeti elemzésekben kevésbé járatos érdeklődő számára is közelebb hozhatják a halotti búcsúztató verseket, és néhány érdekes szempontra irányítják a figyelmet.

A halottbúcsúztató vers mint műfaj olyan alkalmi költemény, amelyben a temetések során a halott búcsúzik a kántor szavain keresztül az őt gyászoló hozzátartozóktól. (23. o.) A vizsgált költemények a 19-20. századi paraszti, falusi közösségekhez köthetőek, jóllehet eredetük a késő középkorban egyházi temetési szertartásokban, majd felsőbb társadalmi rétegekben a halotti búcsúztatókban követhető nyomon. (44.o.) A műfaj jellegzetességei közé tartoznak az általánosan felismerhető tartalmi és szerkezeti összetevők, a gyászolóktól való búcsúztatás hierarchikusan meghatározott sorrendje, valamint az elhunyt és a haláleset egyedisége is. Az emberi élet vége adja azt a perspektívát, amelynek tükrében a kapcsolatok, történések értelmeződnek. A vers mindezek révén segíti a gyász megélését és a közösség búcsúját. (A témához ld. még: Miklós Réka: Középkori kántori költészet a halotti virrasztó zsolozsmaresponzorium prolixum szövegeiben. Kharón, 2021; 25 (1): 25-38.)

A költeményekben olyan fiktív diskurzusok jönnek létre, amelyekben a már csak fizikailag jelen lévő elhalálozott a kántoron át szólítja meg az őt siratókat. A kántor kiváltságos személy, éppen ezért az ő kinyilatkoztatásán keresztül lehetséges a búcsú és az elhunyt személy egyediségéhez, életútjához való hozzáférés. (72-73. o.) Erre jó példa a tanulmányban idézett dél-gömöri és felsőnyéki gyűjtésben egyaránt fellelhető verssor:

„Éntőlem az ő nevében végbúcsúját vegyétek” (DG3: FK33) (72. o.)

A búcsúztatás során megjelenő hierarchia alapja az elhunyt és a tőle búcsúzóknak szociális távolsága, a közelebbi és távolabbi hozzátartozók megkülönböztetése. Minél közelebbi a hozzátartozó, annál hangsúlyosabbá válik az egyénként való megszólítása a sorokban, egyes szám második személyben, míg a nem közvetlen rokonok, ismerősök jellemzően homogén közösségként szerepelnek a távozó búcsúszavaiban. (99. o.)

A versek jellemzően tartalmazznak olyan nyelvi szerkezeteket, amelyekben az elhunyt vagy akár a gyászolók növényi metaforikus kifejezésekben szerepelnek. Ezek a nyelvi képek utalhatnak így az elhalálozott életkorára és a közösségben betöltött szerepére egyaránt. Míg a fiatal felnőttek *virágos növény/virágszál*-ként szerepelnek, akit idejekorán ragadott el a halál, az idősebbeknél gyakoribb a *fa* képének megjelenése, rámutatva a kiteljesedett életre, annak gyümölcseivel is.

„Ezen bús családnak zsenge bimbója volt” (FNY2: GY276) (101. o.)

„Csak imént virult még élte szebb korában

S már hervadva fekszik a halotti ágyban” (FNY:1 FK:14) (103. o.)

„Mint az elvirágzott vihar tépdeste *fa*

Hetvenhat év után megyek a sírba ma” (DG1: I2) 104. o.)

A vizsgált közösségek vallási meggyőződésének és halálképének megfelelően *Isten és a halál* is ábrázolódik a diskurzusban, legfőképp az elhunyttal való vonatkozásban. A halál mint aktív cselekvő okozza a haláleset bekövetkeztét, aki lehet „jótevő” de akár „kegyetlen” is. (107-108. o.) Isten ugyanakkor nem csupán cselekvések, hanem a neki tulajdonított vágyak és szándékok formájában járul hozzá a halál eseményéhez.

„Mert így tetszik az Istennek, legyen áldott szent neve” (FNY1) (11. o.)

A temetési szertartás alatt már csak fizikailag jelen lévő elhunyt térbeli elhelyezkedését a „koporsó”, „sír”, „e világ”, „ég” és „föld” kifejezések használatával helyezik a vizsgált szövegek megfelelő kontextusba. (132. o.) Ezeknek a megjelenítése azt a változást is jelzi, amely a társas viszonyokban, kapcsolatokban következik be a halállal. (140. o.)

„Lelked *fent* az *égbe* *tested* *koporsóba*, [...] *Itt hagyod a földet, itt ezen világot*, (CST: GY6) (133. o.)

A búcsúzó/búcsúztató versek hangvétele ünnepélyes, emelkedett és formális, az alkalmazott nyelvi kifejezéseiket választékosság jellemzi. A szövegek kézirataik alapján tervezett, a temetési szertartás előtt elkészített írások, a kántor a gyászolókkal egyeztetve fogalmazta meg a verseket. (179-180. o.) Figyelemre méltó jellegzetesség bennük az – ekkor már a nyelvi gyakorlatban funkcionális szereppel nem bíró - elbeszélő múlt idő alkalmazása, amely a stílusbeli választékosságot, esztétikai motiváltságot hangsúlyozza (pl. *sírba tére, véget ére, özvegységre juta, megállítá szívem*) (186-187. o.). Az elemzés révén a néprajzi gyűjtésekből származó forrásanyagok nyelvészeti vizsgálata alapján felfedezhetővé válnak azok a

motívumok és sémák, amelyekre épülve az egyes közösségek sajátosságai is azonosíthatóvá válnak, egyedi jellegzetességeikkel és értékeikkel.

A könyv bemutatását néhány személyes gondolattal szeretném zárni. Legkorábbi, még gyermekkori emlékeim a temetési szertatásokról talán leginkább a kántorok búcsúztatói verseit idézik fel. Abban az észak-magyarországi faluban, ahol felnőttem, a temetési gyászszertartások egyik legünnepélyesebb és legszemélyesebb részét jelentették, jelentik a mai napig is a halottbúcsúztató versek, amelyeket a gyászolók még a temetési szertartás után is emlegetnek. Az emelkedett hangvételű sorok lehetőséget adnak az eltávozott életéért való hála és megbecsülés kifejezésére, a veszteség megfogalmazására, a személyes búcsúra, a gyász megélésére. Krizsai Fruzsina elemzése olyan szempontokkal gazdagította számomra ezeket a személyes emlékeket, amelyek így még ünnepélyesebbé, egyedibbé válhatnak.

Dr. Zsák Éva

PhD hallgató, társadalomkutató

Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet

zse1976@gmail.com